

Аналітична записка з питань порівняльного законодавства щодо правових засад державної політики Туреччини, спрямованої на зміцнення зв'язків із турецькою діаспорою*

Анотація. В Аналітичній записці викладено результати дослідження положень законодавства Туреччини з питань забезпечення взаємодії держави з діаспорою. Акцентовано увагу на формуванні правових та інституційних засад взаємодії Туреччини з турецькими діаспорами в усьому світі.

Ключові слова: міграція, споріднені громади, взаємодія держави з діаспорою, репатріація.

Вступ. В умовах глобалізації діаспори стали невід'ємною складовою міжнародних відносин, суб'єктами політичної, економічної та культурної взаємодії держав. Діаспори вважаються вагомим активом у зовнішньополітичній діяльності більшості країн світу, тому пріоритетним напрямом для таких держав є розробка політики щодо управління діаспорою та створення відповідних інституцій. Прикладом є Туреччина, діаспора якої налічує 7,5 мільйонів осіб. В Європі налічується 2 тисячі 427 політиків турецького походження (Рис. 1)¹.

Туреччина є однією з держав, яка створила спеціальну інституцію для взаємодії зі своєю діаспорою та сформуvala усталені засади державної політики щодо діаспори, гаслом якої є: «Сильна діаспора – сильна Туреччина»². Політика Туреччини спрямована на зміцнення взаємодії з діаспорою для підвищення якості людського капіталу держави за кордоном, підвищення здатності організовуватися та об'єднуватися навколо єдиних національних цілей. Держава позиціонує турецьку діаспору як стратегічну силу для утвердження Туреччини у світі як сильної та авторитетної держави.

Із початком повномасштабного вторгнення виток людського капіталу України за кордон зростає. У цьому контексті досвід Туреччини у взаємодії з її

Рисунок 1. Політики турецького походження в Європі.

¹ Anadolu Ajansı. Yurt dışında 7,5 milyon Türk vatandaşı yaşıyor. URL: <https://www.aa.com.tr/tr/gundem/yurt-disinda-7-5-milyon-turk-vatandasi-yasiyor/3209684#:~:text=Buna%20g%C3%B6re%2C%206%2C5%20milyonu.427%20T%C3%BCrk%20k%C3%B6kenli%20siyaset%C3%A7i%20bulunuyor>

² 2024 Yılı Performans Programı. URL: <https://ytb.gov.tr/kurumsal/planlar-ve-raporlar>

діаспорою, яка стала важливим інструментом зовнішньої політики держави, становить особливий інтерес.

Основна частина. Термін «турецька діаспора» не повною мірою відповідає усталеному та загально визнаному розумінню діаспори як певної етнічної спільноти, яка проживає за межами своєї батьківщини, але підтримує з нею культурні, мовні й релігійні зв'язки. Переважна більшість «турецької діаспори» – це турецькомовне населення, яке проживає за кордоном, до якого відносяться не лише громадяни Туреччини (які перебувають або працюють за кордоном), а й багато груп, які мають історичні, релігійні, політичні, географічні та культурні зв'язки з Туреччиною (турецькомовні меншини, регіони). Тому в розумінні «турецької діаспори» в Туреччині часто використовується термін *Akraba Toplulukları* (споріднені громади)³ (далі – турецька діаспора⁴).

Державна політика Туреччини щодо взаємодії з турецькою діаспорою ґрунтується на різних правових та інституційних засадах. Правові основи такої політики визначаються Конституцією, законами та міжнародними договорами.

До основних обов'язків держави згідно з положеннями Конституції Турецької Республіки⁵ належать: забезпечення соціальних прав громадян Туреччини, які працюють за кордоном, зокрема єдності сім'ї, а також освіти дітей; задоволення культурних потреб; надання соціального захисту; збереження зв'язків із батьківщиною та надання допомоги в разі повернення.

Відповідно до Закону про громадянство Туреччини⁶ особи, які є громадянами за народженням, але втратили турецьке громадянство шляхом отримання дозволу на виїзд за кордон, а також їхні нащадки до третього ступеня споріднення, родинний зв'язок яких підтверджується документально (далі – іноземці турецького походження), продовжують користуватися правами, наданими турецьким громадянством, за виключенням випадків, передбачених Законом.

Рішенням Президента може бути визначений інший ступінь споріднення, починаючи з третього ступеня, до якого нащадки можуть користуватися правами, визначеними Законом. Іноземці турецького походження не мають права: голосувати та бути обраними; на пільгове ввезення транспортних засобів або предметів домашнього вжитку; обіймати керівні посади та посади, що передбачають виконання постійних обов'язків на державній службі відповідно до публічно-правового режиму; не зобов'язані проходити військову службу. Проте, іноземці турецького походження мають право на соціальне забезпечення відповідно до положень законодавства, а також на працевлаштування в якості робочого, тимчасового (за контрактом) персоналу в державних та приватних

³ Reevaluating Contemporary "Diaspora Policy" of turkey. Engin Akca. URL: https://www.researchgate.net/publication/378152092_REEVALUATING_CONTEMPORARY_DIASPORA_POLICY_OF_TURKEY

⁴ У межах дослідження для позначення громадян Туреччини та споріднених громад, що проживають або працюють за кордоном, буде використовуватися термін «турецька діаспора».

⁵ Türkiye Cumhuriyeti Anayasası. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2709&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁶ Türk Vatandaşlığı Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5901&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

установах і організаціях. Порядок працевлаштування таких осіб (до яких належать і представники творчих професій), а також їхні права та обов'язки, у тому числу у взаємовідносинах з установами соціального забезпечення, регулюється Законом про зайнятість іноземців турецького походження⁷.

Згідно з положеннями Закону про громадянство іноземці турецького походження, які бажають скористатися правами, передбаченими цим Законом, реєструються в реєстрі власників Блакитної картки. Їм присвоюється ідентифікаційний податковий номер. Блакитна картка, яка видається за запитом іноземців турецького походження, є дозволом на: проживання; працевлаштування; навчання або відкриття бізнесу в Туреччині. Окрім того, власники Блакитної картки можуть скористатися медичним страхуванням та іншими соціальними правами. При цьому фізичне пред'явлення Блакитної картки для користування правами іноземцями турецького походження не є обов'язковим. Для реалізації прав інформація верифікується через систему спільного доступу до ідентифікаційної інформації.

Також до нормативно-правових актів, положення яких спрямовані на зміцнення відносин із турецькою діаспорою, можна віднести Закон про іноземців та право міжнародного захисту⁸, відповідно до якого іноземцям турецького походження не потрібна віза для в'їзду до Туреччини. Дозвіл на тимчасове проживання в Туреччині для сім'ї іноземця турецького походження видається на три роки під час кожного його перебування в державі.

Взаємодія держави з турецькою діаспорою забезпечується різними інституціями. Головний орган, відповідальний за формування і реалізацію державної політики, спрямованої на забезпечення взаємодії та посилення зв'язків Туреччини з турецькою діаспорою, а також координацію діяльності інших інституцій у цій сфері, є Представництво турків за кордоном та споріднених громад (ҮТВ)⁹.

ҮТВ – спеціальна державна інституція, утворена в 2010 році згідно із Законом про деякі питання, що стосуються представництва турків та споріднених громад за кордоном¹⁰. Інституція є юридичною особою з публічною правосуб'єктністю, має спеціальний бюджет, підпорядкована прем'єр-міністру, який спрямовує та координує її діяльність через міністра культури і туризму¹¹ (Рис. 2). Процедура призначення та принцип роботи персоналу ҮТВ (експерти, помічники експертів) регулюються Законом про державних службовців¹² і

⁷ Türk soylu yabancilarin türkiye'de meslek ve sanatlarini serbestçe yapabilmelerine, kamu, özel kuruluş veya işyerlerinde çalıştırılabilmelerine ilişkin kanun. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=2527&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁸ Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6458&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

⁹ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/>

¹⁰ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığına ilişkin bazı düzenlemeler hakkında kanun. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5978&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

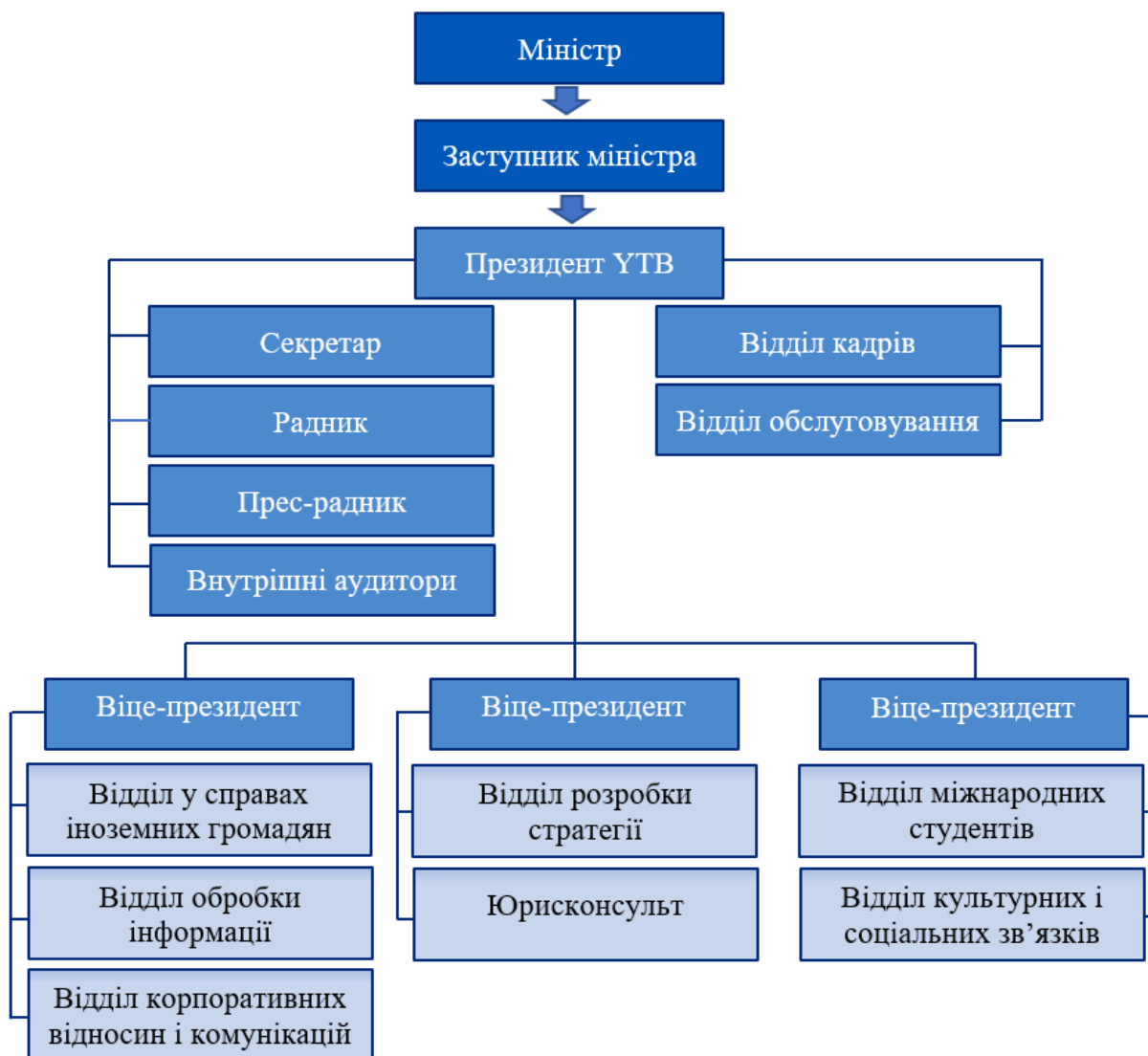
¹¹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/kurumsal/baskanlik>

¹² Sayılı Devlet Memurları Kanunu. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=375&MevzuatTur=4&MevzuatTertip=5>

Регламентом спеціалізації професійної діяльності у сфері забезпечення взаємодії з турками за кордоном та споріднених громад¹³ (далі – Регламент).

Регламентом установлені: порядок визнання кваліфікації, необхідної для призначення експертами та помічниками експертів із питань взаємодії з турками за кордоном і спорідненими громадами; порядок проведення конкурсного відбору і кваліфікаційних іспитів на зайняття посад; порядок і принципи роботи; обов'язки; повноваження; права персоналу.

Рисунок 2. Організаційна структура УТВ¹⁴.

Основними напрямками діяльності УТВ є: забезпечення соціальних прав громадян Туреччини за кордоном; зміцнення економічних, соціальних, культурних та академічних зв'язків зі спорідненими громадами; забезпечення міжнародної студентської мобільності. До основних завдань належать: проведення досліджень турецької діаспори для визначення її соціальних,

¹³ Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Uzmanlığı Yönetmeliği. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=24184&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

¹⁴ Teşkilat Şeması. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/kurumsal/teskilat-semasi>

культурних, правових, економічних і політичних потреб із метою формування і реалізації державної політики, спрямованої на вирішення цих проблем; проведення заходів публічної та культурної дипломатії для розвитку соціальних, культурних і економічних взаємовідносин зі спорідненими громадами, з якими Туреччина має історичні та культурні зв'язки; координація у співпраці з відповідними установами й організаціями державної стипендіальної програми вищої освіти (Türkiye Scholarships¹⁵), яку проводить Туреччина для іноземних студентів.

Із метою надання консультативної допомоги у формуванні державної політики у сфері забезпечення взаємодії з турецькою діаспорою і визначення стратегічних напрямів її реалізації при УТВ утворені постійні органи: Консультативна рада у справах громадян за кордоном¹⁶; Комісія з оцінювання координації культурних і соціальних відносин¹⁷; Комісія з оцінювання міжнародних студентів¹⁸.

У своїй діяльності УТВ використовує інформаційні ресурси (мобільні додатки), що збільшують комунікацію. Зокрема, запроваджена «Платформа цифрової культури»¹⁹, на якій представлено контент у категоріях: новини, анонси, культурний та мистецький вміст, відео, інфографіки, спеціальні файли, подкасти та журнали (наявний відповідний мобільний додаток).

Відповідно до зазначених цілей та завдань УТВ реалізує проєкти та програми для посилення зв'язків із турецькою діаспорою, наприклад: «Програма підтримки проєкту турецького часу», призначена для дітей із турецької діаспори дошкільного та шкільного віку для оволодіння турецькою мовою; «Програма «Культурні тури Евлії Челебі», спрямована на зміцнення історичних, соціальних і культурних зв'язків турецької діаспори з Туреччиною та забезпечення сталого спілкування між учасниками; «Програма підтримки молоді» – для заохочення молоді турецької діаспори реалізовувати свої ідеї та проєкти країнах, в яких вони проживають, а також для зміцнення зв'язків із турецьким суспільством і Туреччиною²⁰; «Програма розвитку діаспори», метою якої є підвищення обізнаності турецької діаспори про освітні ресурси в країні проживання та в Туреччині (розташування закладів для навчання турецької мови та культури, навчальні матеріали, стипендії та інші переваги тощо) для професійного розвитку турецької діаспори через пізнання власної культури для подальшого працевлаштування, у тому числі в Туреччині²¹.

¹⁵ Türkiye Scholarships. URL: <https://www.turkiyeburslari.gov.tr/about>

¹⁶ Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14538&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

¹⁷ Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14748&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

¹⁸ Uluslararası Öğrenciler Değerlendirme Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=14964&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5>

¹⁹ Dijital Kültür Platformu. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/dijikup>

²⁰ Destek/Burs Programları. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/daireler/yurtdisi-vatandaslar/vatandaslik/>

²¹ Türkçe ve Eğitim. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/daireler/yurtdisi-vatandaslar/turkce-ve-egitim/>

До основних суб'єктів, які взаємодіють із турецькою діаспорою, слід віднести такі державні інституції.

Міністерство закордонних справ (далі – МЗС), основним завданням якого є забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері зовнішніх зносин, одним із пріоритетних напрямів якої є захист прав громадян Туреччини за кордоном, що включає, серед іншого, взаємодію з турецькою діаспорою. Ключовими аспектами взаємодії МЗС з турецькою діаспорою є: адаптація, підтримка та інтеграція турецької діаспори в соціальне, економічне, політичне й культурне життя суспільства держави проживання; підтримка зв'язку із батьківщиною (культурні, мовні та релігійні зв'язки); боротьба з ксенофобією, дискримінацією, расизмом та ісламофобією; надання освітніх і професійних послуг переважно турецькою мовою; надання юридичної підтримки (консультаційні та рекомендаційні послуги надаються спеціально утвореними іноземними представництвами); сприяння культурній, мистецькій, громадській діяльності діаспори, спрямованій на популяризацію Туреччини, тощо²².

МЗС забезпечує культурну популяризацію Туреччини за кордоном, зокрема співпрацює з усіма інституціями, організаціями, неурядовими організаціями, приватним сектором і науковими колами, які займаються промоційною діяльністю, особливо з Міністерством культури і туризму²³, при якому було утворено Турецьке агентство співробітництва та координації (ТІКА)²⁴. Метою діяльності ТІКА є розвиток відносин в економічній, комерційній, технічній, соціальній, культурній та освітній сферах із державами та спорідненими громадами, які є об'єктами співробітництва, шляхом реалізації проєктів, програм та заходів, здійснення внесків, надання допомоги²⁵.

ТІКА служить механізмом співпраці між державними установами та організаціями, університетами, некомерційними організаціями й приватним сектором. Агентство функціонує як платформа для об'єднання учасників співпраці та обліку інформації про допомогу, яку надає Туреччина. ТІКА реалізує проєкти, включаючи соціальні та культурні, а також дослідження, спрямовані на захист спільної історичної, культурної та соціальної спадщини і цінностей за кордоном, у понад 170 країнах через 63 офіси координації програм²⁶.

Представництво у справах релігії²⁷, яке створено для ведення справ, пов'язаних із віруваннями, богослужінням та етичними принципами ісламської релігії, для просвіти суспільства в питаннях релігії та управління місцями

²² Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. URL: https://www.mfa.gov.tr/yurtdisinda-yasayan-turkler_tr.mfa

²³ Ülkemizin Yurtdışında Tanıtımı. Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı. URL: https://www.mfa.gov.tr/ulkemizin-yurtdisinda-tanitimi_tr.mfa

²⁴ Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. URL: <https://tika.gov.tr/kurumumuz/hakkimizda/>

²⁵ Madde 520-531, Otuzyedinci Bölüm Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. Bakanlıklara Bağlı, İlgili, İlişkili Kurum ve Kuruluşlar İle Diğer Kurum ve Kuruluşların Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=4&MevzuatTur=19&MevzuatTertip=5>

²⁶ Tarihçe. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı. URL: <https://tika.gov.tr/kurumumuz/tarihce/>

²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı. URL: <https://www.diyamet.gov.tr/tr-TR/Kurumsal/Detay//1/diyamet-isleri-baskanligi-kurulus-ve-tarihcesi>

поклоніння²⁸. Пропагує досвід і знання Туреччини в релігійній сфері за кордоном і забезпечує правильне розуміння ісламської релігії; впливає на управління соціальними й політичними справами у відносинах із турецькою діаспорою. Представництво у справах релігії допомагає представникам турецької діаспори залишатися вірними своїй ідентичності та перебувати в гармонії із суспільством, в якому вони живуть, без асиміляції.

Міністерство праці та соціального забезпечення (і його Генеральне управління закордонних відносин та Європейського Союзу²⁹) – забезпечує

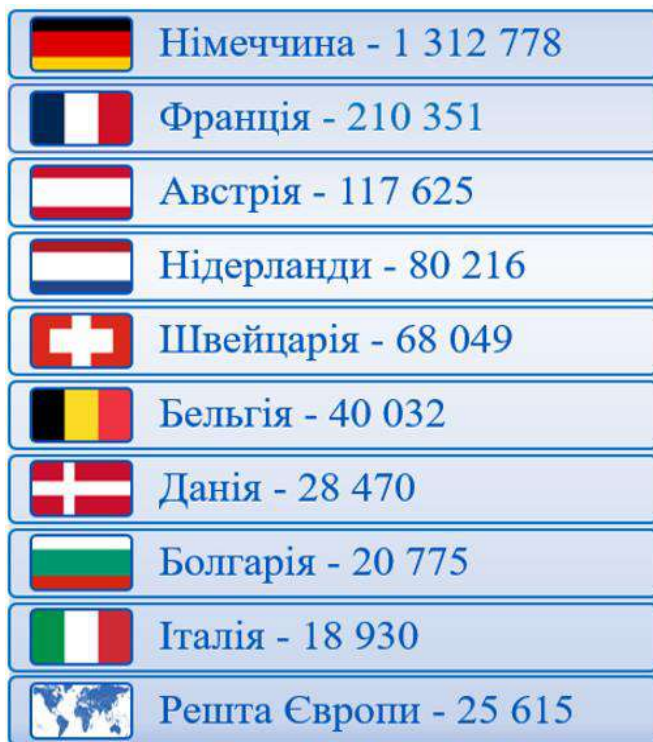

Рисунок 3. Чисельність осіб у турецьких громадах Європи

захист прав та інтересів, пов'язаних із трудовою діяльністю та соціальним забезпеченням громадян Туреччини і членів їхніх сімей, які працюють за кордоном або мають постійні зв'язки за кордоном, зокрема, громадян, які повернулися до Туреччини після роботи за кордоном, але зберегли юридичні та сімейні зв'язки з державами через минулу роботу (за кордоном проживає близько трьох мільйонів осіб турецького походження, більшість з яких – в державах Західної Європи, Рис. 3³⁰).

Всі ці інституції беруть участь у взаємодії з турецькою діаспорою, забезпечуючи її здатність організовуватися та об'єднуватися навколо єдиних національних цілей Туреччини.

Слід зауважити, що Туреччина не проводить активної політики репатріації турецької діаспори до Туреччини. Так, у Стратегічному плані УТВ на 2024–2028 роки³¹ не передбачені заходи щодо повернення турецької діаспори.

Висновки. Аналіз засад державної політики Туреччини у сфері взаємодії з турецькою діаспорою дозволяє стверджувати, що заходи такої політики спрямовані на зміцнення турецької діаспори, турецької ідентичності за кордоном із метою покладання на неї обов'язків і завдань щодо виконання місій, пов'язаних з єдиними національними цілями.

²⁸ Diyanet İşleri Başkanlığı Kuruluş ve Görevleri. Mevzuat Bilgi Sistemi. URL: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=633&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>

²⁹ Dış İlişkiler ve Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü'nün. URL: <https://www.csgb.gov.tr/digm/contents/genel-mudurluk/tarihce/>

³⁰ Europe's Turkish Communities. Statista. URL: <https://www.statista.com/chart/29975/number-of-turkish-people-in-european-countries/>

³¹ Planlar ve Raporlar. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı. URL: <https://ytb.gov.tr/kurumsal/planlar-ve-raporlar#>

Багатоінституційний підхід у взаємодії Туреччини зі своєю діаспорою свідчить про важливість цієї спільноти як у Туреччині, так і в усьому світі через її історичне коріння, культурну динаміку та економічний і соціальний вплив.

Формуючи політику взаємодії з діаспорою, держава повинна, передусім, забезпечити налагодження зв'язків діаспори зі своєю батьківщиною шляхом здійснення заходів щодо зміцнення та покращення економічного, соціального й культурного становища її представників у державах перебування.

Встановлюючи міцні зв'язки зі своєю діаспорою, що сприяє взаєморозумінню між різними культурами, держава зміцнює свої позиції у світовому співтоваристві.

*Дослідницька служба
Верховної Ради України*

**Цей документ підготовлений Дослідницькою службою Верховної Ради України як довідковий інформаційно-аналітичний матеріал. Інформація та позиції, викладені в документі, не є офіційною позицією Верховної Ради України, її органів або посадових осіб. Цей документ може бути цитований, відтворений та перекладений для некомерційних цілей за умови відповідного посилання на джерело.*